

*Квашина Т. С.,**старший викладач кафедри гуманітарних наук**Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут»*

ОСОБЛИВОСТІ ВИКЛАДАННЯ РОСІЙСЬКОЇ МОВИ В ТУРЕЦЬКІЙ АУДИТОРІЇ

Анотація. У статті розглянуто й узагальнено досвід викладання російської мови в турецькій аудиторії.

Доведено, що під час навчання російської мови студентів-іноземців викладач стикається із труднощами, які пов'язані з іншим менталітетом, культурними й історичними традиціями. Ці проблеми впливають на сприйняття та засвоєння мовленнєвих і граматичних моделей.

Для розгляду пропонується метод, що базується на порівнянні рідної мови студентів із нерідною мовою, яка вивчається. Викладач формує відбір та послідовність презентації навчального матеріалу та пояснення з урахуванням наявності категорії безеквівалентності, розбіжності фонових знань і асоціативного мислення. У роботі з турецькими студентами важливо враховувати відмінну від нашої етнокультурну картину світу. Звернення до мультимедійних та інтерактивних технологій навчання надає викладачу розширені можливості врахування особливостей групи й індивідуальних особливостей кожного студента: пам'яті, темпераменту, логіки [1].

У дослідженні проаналізовано типові труднощі та помилки, які виникають у турецьких студентів під час вивчення російської мови, пов'язані з впливом лексико-фонетичних шаблонів турецької мови, наведено відповідні приклади.

Особливу увагу приділено мотивації навчання як важливому стимулу підвищення інтересу саме турецьких студентів, що спрямовано на досягнення результату успішності навчального процесу та формування мовленнєвої компетенції [2].

Автор акцентує увагу на необхідності створення засобів організації пізнавальної діяльності студента, виборі найбільш ефективного в кожній конкретній ситуації методу. Водночас варто враховувати низку чинників: зміст знань, укладених у мовному матеріалі, контекст навчальної ситуації, особливості пізнавальної та мовленнєвої діяльності й особистісні характеристики педагога та студентів. Зауважимо, що виділити метод презентації матеріалу, який є найефективнішим, неможливо, тому що кожен із методів містить щось цінне. Методи відрізняються як характером організуючої діяльності викладача, так і способом організації пізнавальної діяльності студента. Залежно від того, що виступає джерелом знання, використовуються інтерактивні, інформаційно-комунікативні прийоми навчання російської мови як іноземної. Також під час презентації та відпрацювання нового навчального матеріалу не варто нехтувати традиційними методами роботи: словесними, наочними, практичними.

Засобами реалізації словесного методу виступають бесіди, доповіді; наочного – малюнки, таблиці, презентації, відеоматеріали тощо; практичного – аудіювання, діалоги й ігри тощо. Кожний із цих методів має широкі можливості привертання уваги студентів. Активні методи передбачають участь студентів у навчальній діяльності поряд із викладачем.

Ключові слова: мотивація успішності навчання, мовленнєві категорії, акустико-артикуляційні база, морфологічні відмінності російської та турецьких мов, тюркізми, інтернаціоналізми.

Постановка проблеми. Українські заклади вищої освіти (далі – ЗВО) приймають на навчання все більше студентів з інших країн. Кількість іноземців, які подали документи до наших університетів та інститутів, збільшилася за останні два роки майже в півтора рази. Найбільший приріст здобувачів вищої освіти продемонструвала Туреччина. З початку минулого року їх кількість зросла більш ніж удвічі.

Інтерес до вивчення іноземних мов (українська, англійська, російська й ін.) стимульовано комунікативною зручністю здобуття освіти в нерідній країні. Нерідна мова стає мовою-посередником, за допомогою якої можна здобути високоякісну освіту, навіть більше, вести успішний бізнес, підтримувати культурні й економічні відносини.

За даними статистики, на 2020 р. в Україні навчаються 2 340 студентів із Туреччини. Найбільший запит у турецьких студентів на медичну, фармацевтичну, технічну (ІТ-технології), економічну (менеджмент, маркетинг) освіту. Вони навчаються у відповідних ЗВО України.

Традиція викладання російської мови як іноземної в університетах України – давня, є бажаною, прийнятною для іноземних студентів.

Є підстави вважати, що не вистачає спеціальних підручників і посібників із РКІ для турецьких студентів, заснованих на викладі російської фонетики та граматики в порівнянні з турецькою мовою, які б цілком урахували всі проблеми і типові помилки турків під час вивчення дисципліни РКІ. Тому актуально, на наш погляд, сконцентрувати увагу методистів і викладачів на заповненні цього «простору можливостей», що дозволить студентам не тільки засвоїти базові мовленнєві компоненти, а й побачити російську мову з позиції іншомовної системи – системи турецької мови, яка належить до генетично та типологічно іншої групи мов – аглютинативної.

Ми намагалися проаналізувати досвід викладання російської мови в турецькій аудиторії наших колег в Україні, Росії, а також викладачів російської та української мов в університетах Туреччини [2].

Цей досвід є дуже цінним здобутком у викладанні російської мови турецьким студентам, що враховує специфіку, яка притаманна саме турецькій аудиторії студентів: їхнє сприйняття мови, темперамент і здібності в опануванні іноземних мов. Викладачі стверджують, що жваве спілкування в аудиторії, яскраві наочні навчальні матеріали роблять навчання більш цікавим, більш корисним. Вони доводять, що ефективний, на початковому етапі, колективний розгляд типових помилок, промови вголос за викладачем складних для вимови російських лексем. Це дослідження надає нам можливість поділитися своїм досвідом у викладанні російської мови в турецькій аудиторії Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут».

Аналіз останніх досліджень і публікацій свідчить про інтерес до проблеми викладання російської мови турецьким студентам, у зв'язку з вищезазначеним. Фахівці кафедри слов'янських мов та літератур Стамбульського університету вказують на необхідність застосовувати творчий підхід у навчанні студентів, що опановують нерідну мову, який виявляється у використанні вербальних і невербальних засобів у викладанні загального матеріалу, з якомога виразнішими засобами подачі матеріалу, а також полягає в тісному зв'язку навчального процесу та позааудиторної роботи, яка проводиться цілеспрямовано, систематично розвиває інтерес до вивчення російської мови.

Е. Напольнова, окреслюючи особливості викладання російської мови, зазначає, що турецькі здобувачі вищої освіти досить легко засвоюють іноземні мови, зокрема російську й українську. Однак авторка стверджує, що опанування мови та заглиблення в неї ускладнюються значними структурними відмінностями між мовленнєвими системами турецької та російської мов [4], а також впливом розбіжностей в етнокультурних, історичних і релігійних традиціях турецьких студентів.

Варто підкреслити важливість у навчанні турецьких студентів використання не тільки якісно структурованого навчального матеріалу, що базується на основних принципах навчання, а й належного застосування психологічних принципів, від яких значною мірою залежить ефективність процесу навчання мови взагалі та мови фаху зокрема. Мотивація є незаперечним чинником успішності навчання, особливо під час вивчення іноземних мов. Необхідно враховувати психологічні, етнічні особливості студентів, мотивів, темпераменту й інтересів окремої особистості, мети вивчення російської мови, поставленої перед собою кожним студентом.

Мета статті полягає в аналізі й узагальненні досвіду викладачів і методистів, що працюють із турецькою аудиторією, акцентуації на найбільш поширених помилках і складнощах, що виникають у процесі навчання цієї категорії студентів, необхідності знайдення ефективних способів подолання цих проблем.

Виклад основного матеріалу. Понад п'ять років у нашому інституті вивчають російську мову турецькі студенти. Отже, маємо звернути увагу на деякі специфічні проблеми, що виникають у турецьких студентів під час опанування російської мови. Ці складнощі зумовлені особливостями фонетики, лексики та граматики їхньої рідної мови, які студенти перекладають на категорії мови, яка вивчається. У нашому випадку – російської мови, яка, безперечно, є досить складною.

Переконливим є погляд знаних авторитетів-лінгвістів (Л. Щерба, Є. Поливанов, О. Реформатський та ін.), які будували систему навчання іноземної мови на базі особливостей рідної мови студентів, починаючи з опанування абетки. Науковці наголошували на тому, що звучання нерідної мови людина сприймає «крізь призму» звукової системи рідної мови, вони вважали, що це стосується всіх рівнів, усіх явищ мови, що лунає. Фахівці стверджували, що для гарантованого опанування нерідної вимови необхідно передусім свідомо відштовхнутися від рідної вимови, системи рідної мови.

Шлях зіставлення рідної мови з мовою, що вивчається, дозволяє оптимізувати навчальний процес, що дає можливість мінімізувати коментарі викладача [4; 5], водночас спрощує пси-

хологічні процеси засвоєння нової інформації студентом і прискорює навчання.

Такі дослідники та викладачі, як О. Клімкіна, Ч. Заріпова-Четін, зазначають, що, на їхню думку, фонетична структура турецької мови така, що легко дозволяє адаптуватися до особливостей фонетики російської мови, різниця в акустико-артикуляційних базах російської та турецької мов невелика [5]. Тому вимова фонем російської мови за деякими винятками, не викликає особливих труднощів у турецьких студентів. Велика кількість слів, що легко сприймаються турецькою аудиторією, становлять запозичені російською мовою слова тюркського походження (тюркізми) та інтернаціоналізми, схожі за вимовою слова. Наприклад:

- *fundik* ([фундык]) – *фундук*;
- *patlıcan* ([патлыджан]) – *баклажан*;
- *şoför* ([шофер]) – *шофер*;
- *metro* ([метро]) – *метро*;
- *sandık* ([сандык]) – *сундук*;
- *limon* ([бахче]) – *лимон*;
- *mağaza* ([магаза]) – *магазин*;
- *şal* ([шал]) – *шаль*;
- *eşek* ([эшек]) – *ишак*;
- *lamba* ([лямба]) – *лампа*;
- *ütü* ([утю]) – *утюг*;
- *kuşak* ([кушак]) – *пояс*;
- *futbol* ([футбол]) – *футбол*.

Такі приклади окремих звуків і вимови слів викликають у студентів позитивний емоційний заряд радості впізнавання та впевненості в тому, що вони впораються з таким складним, як їм здається, завданням, як оволодіння російською мовою [5].

На наш погляд, досить складно надати іноземним студентам із турецькою рідною мовою російську абетку та правопис, які є чужими, з її кирилическою системою писемності та складною артикуляцією деяких словосполучень.

Але вивчення нерідної абетки та правопису, вивчення або читання, написання окремих слів не є самоціллю. Нашою метою під час навчання мови є комунікація. Для цього доцільно, щоб на початковому етапі третина нових слів із загальної кількості слів, що вводяться на занятті, були словами з високим комунікативним потенціалом, які потім стають базою для складання простих речень. На кшталт: «Как дела?» – «Хорошо», «Плохо», «Кто это?» – «Это студент», «студентка», «Что это?» – «Это класс».

У подальшому вводяться слова «утро», «день», «вечер» із комунікативною перспективою для подальшого навчання складання простих речень: «Доброе утро!», «Добрый день!». Усі надані слова є обов'язковими для запам'ятовування та створюють необхідний лексичний мінімум.

Зупинимося на головних і найпоширеніших помилках і складнощах у навчанні турецьких студентів російської мови.

Турецька мова відрізняється від російської своєю м'якістю більшості приголосних, тому в турецьких студентів яскраво виявляється тенденція до пом'якшення російських твердих приголосних, що, на їхню думку, надає вимові благозвучності. Вони намагаються пом'якшити приголосний [л] перед голосним [а], наприклад, [плян] – замість [план], [лягуна] – [лагуна]. За відсутності в турецькій мові м'якого знака та схильності до пом'якшення приголосних турки не сприймають такої літери, як ь.

Варто зазначити, що серед типових фонетичних помилок поява допоміжного голосного між двома приголосними на початку слова, наприклад, слово «привет» турки вимовляють як [п^ривет], «спасибо» – [сп^расибо], «трудный» – [ти^рудный], «страна» – [сы^тырана], оскільки в турецькій мові існує заборона на вживання двох приголосних поспіль на початку слова.

Особливої уваги та пояснення для студентів потребує використання «гортанного» (рос. заднеязычный) приголосного [x] замість турецького [h], який у турецькій вимовляється як «шум, що сприймається на слух, як енергійний видох», наприклад: «hamut» – «хомут». А також вимови голосних [я, ю, е, ё] після приголосних – «ме-ня», «те-бя», «лю-блю», «Лё-ня». Відсутність у фонетиці турецької мови аналогів таких звуків, як «щ», «с», «ц», складів, на кшталт «тр», «сп» «скр», які стають проблемними для артикулювання.

Властивості специфічної російської вимови викликають труднощі, важко вдаються туркам під час артикулювання та відвертають від подальшого опанування мови. Велика кількість студентів-турків вже на першому етапі навчання втрачають інтерес, лякаючись страшною, на їхню думку, російської мови [6].

А тому важливе завдання в навчанні іноземців російської мови – подолати ці труднощі та знайти і запровадити дієві методи вирішення цієї проблеми. Першим і головним кроком для цього стають стимулюючі методи викладання мови, які орієнтуються на створення певних методик, що викликають бажання та надають можливість продовжувати вивчення російської мови й отримати бажаний результат.

Ефективними засобами навчання під час проведення аудиторних занять є використання малюнків, слайдів із зображенням відповідних предметів та ситуацій, фільмів, комп'ютерна симуляція (максимально наближена до реальності імітація процесів) [1]. Це корисно для запам'ятовування, розуміння сенсу та збагачення лексичного запасу. Рідна мова студентів уживається в аудиторії якнайменше та виконує допоміжну функцію, а перевага віддається невербальним засобам подання навчального матеріалу: міміці, жестам і, безумовно, російській мові, якою спілкуються викладач і студенти.

Також варто звернути увагу на проблемні моменти в різниці словоскладення в турецькій і російській мовах, у зв'язку із приналежністю цих мов до різних типів за морфологічною класифікацією (турецька належить до аглютинативного типу, російська – до флективного) [6]. У турецькій мові немає префіксів. Студенти сприймають початок слова російською мовою як корінь, і це призводить до неможливості відрізнити корінь від основи слова та виокремити префікс, корінь, суфікс.

Проблема неможливості чіткого визначення складу слова виникає під час засвоєння теми дієслова, що означає дію (рос. глаголы движения), а також інших префіксально-суфіксальних дієслів із подальшим виокремленням у всіх нових лексемах префіксів, коренів і суфіксів. Відповідні теми важко «даються» турецькій аудиторії та потребують викладання окремими курсами.

Ще одна яскрава відмінність – категорія числівника. У турецькій мові існує три форми числівника: немаркована (*Çiçek – цвeток, kitap – книга*), форма з афіксом множини (*Çiçekler – цвeты, kitaplar – книги*) та форма із числівником «один», який фактично виконує функцію неозначеного артикля (*bir kitap – одна книга*). Студенти з Туреччини сприймають немарковану форму за однину числівника в російській мові, оскільки зазначена форма в їхній мові не дає інформації про кількість предметів і вживається для

визначення необмеженої кількості однакових предметів. У російській мові цю функцію виконує форма множини: *Kitap değil, dergi okumayı severim – Я люблю читати журнали, а не книги*. Така розбіжність зумовлює ще одну з типових помилок у турецькій аудиторії: *Я люблю читати журнал, а не книгу*.

Однією з найбільш типових помилок турецьких студентів є помилка у виборі займенника «ты/вы» та відповідної форми дієслова. І студенти, які в більшості знайомі з англійською мовою, автоматично вживають у російській мові англійську комунікативну модель.

Неабиякі складності викликає в усіх іноземних студентів система граматичних відмінків російської мови. У турецькій мові відмінків лише три. Водночас вони мають різноманітний спектр конкретних і абстрактних значень, тому викладачу потрібно приділяти більше уваги роз'ясненню цієї теми, використанню демонстраційного матеріалу у формі таблиць, мультимедійних матеріалів, а також вимагати запам'ятовування окремих конструкцій російської мови.

Для турецької мови характерна відсутність чітких морфологічних і парадигматичних відмінностей між іменними частинами мови. Та сама частина мови виконує функції прикметника і прислівника, що поєднується як з іменниками, так і з дієсловами: *Zor iş zor yapılır – Трудную работу трудно выполнять; Pahalı kıyafet pahalıdır – Дорогая одежда дорого стоит*. Тому в турецьких студентів виникають складнощі в розрізненні прикметника та прислівника.

Ми окреслили лише низку проблем, що виникають у наших студентів із Туреччини, які ми намагасьмо подолати протягом навчального процесу.

Висновки. Досвід нашої роботи в турецькій аудиторії та досвід наших коллег свідчить про можливість подолання проблеми оволодіння російською мовою через мотивацію, яка спрямовується на яскраву подачу матеріалу, що вивчається, заглиблення в іншомовне середовище завдяки не тільки аудиторній, а й позааудиторній роботі: екскурсіям, тематичним бесідам, участі в наукових конференціях і круглих столах, підготовці театралізованих вистав і концертів [6]. Участь у таких заходах сприяє вдосконаленню мовних навичок наших студентів, дозволяє заглибитися в російськомовне середовище університету, де вони навчаються, надихає їх на вивчення нерідної мови для здобуття освіти за своєю основною спеціальністю. Під час загальноуніверситетських заходів українські студенти мають можливість познайомити студентів із Туреччини зі своєю культурою та мовою.

Ураховуючи наведені вище специфічні особливості опанування турецькими студентами російської мови, психологічні моменти в роботі з турецькою аудиторією, на чільне місце ставляться легкість і доступність подачі матеріалу для вивчення російської мови. Важливо, щоби кожен зі студентів був охоплений увагою, залучений до навчального процесу. Забезпечення цього вимагає ретельної підготовки, структури та порядку введення навчального матеріалу, підготовки наочного супроводження (мультимедійні засоби й ін.) [1]. Теоретичний матеріал подається спрощено, лаконічно та супроводжується «прозорими» прикладами, що легко запам'ятовуються. А якість подачі підготовленого матеріалу цілком залежить від творчості й особистого вміння кожного з викладачів.

І головне, існує потреба у створенні особливої методичної системи, спрямованої на формування соціокультурної компетентності турецьких студентів під час вивчення російської мови [6].

Література:

1. Азарх К. Современные технологии в развитии коммуникативной компетенции иностранных студентов. *Проблеми викладання російської наукової лексики студентам-іноземцям : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції*. Харків : НФаУ, 2017. С. 93–100.
2. Щукин А. Методика преподавания русского языка как иностранного. Москва : Высшая школа, 2003. 334 с.
3. Соннур А. История обучения русскому языку в Турции (на примере Анатолийского университета). URL: <http://rg.ru/2017/04/20/v-11-universitetah-turcii-nachali-unchit-russkij-iazyk.html>.
4. Напольнова Е. Особенности преподавания русского языка в турецкой аудитории. *Русский язык за рубежом*. 2008. № 4. С. 96–97.
5. Климкина О., Зарипова-Четин Ч. Русский алфавит: от А до Я за один урок (для говорящих на турецком языке). *Русский язык за рубежом*. 2016. № 6. С. 94–102.
6. Шмідт Т. Врахування особливостей турецької мови у процесі формування іншомовної комунікативної компетентності. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету імені Т.Г. Шевченка*. 2013. № 111. С. 387–390.
7. Об Украине – с любовью! : учебное пособие / Т. Снегурова и др. Харьков : НТУ «ХПИ», 2017. 184 с.
8. Северин Н., Криволапова Е. Особенности формирования коммуникативной компетенции в условиях краткосрочного обучения. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. 2018. № 37. Т. 3. С. 184–186.
9. Ерсюзоглу Р. Турецька мова у глобалізованому просторі. *Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету. Серія «Філологічні науки» : збірник наукових статей / гол. ред. В. Зарва*. Бердянськ : БДПУ, 2017. Вип. XII. С. 11–16.
10. Русский язык как иностранный : Краткий коррективочный курс / Ю. Романов и др. Харьков : НТУ «ХПИ», 2009. 180 с.
11. Дрига І. Синтагматична специфіка турецької мови (регіон Балканського півострова XIX–XX ст.) : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.13. Київ, 2001. 20 с.
12. Юнусов И. Озтюрк. М. О некоторых особенностях преподавания русской литературы турецким студентам. *Филология и культура*. 2012. № 2 (28). С. 161–164.

Kvashina T. The peculiarities of Russian language teaching in Turkish audience

Summary. The experience of Russian language teaching in Turkish audience has been considered and summarized.

It has been proved that during Russian language teaching of foreign students, the teacher faces some difficulties that are related to different mentalities, cultural and historical traditions.

These problems influence the perception and assimilation of speech and grammar models.

The method, based on the comparison of students' mother language and a foreign language, which is being taught, is proposed for consideration. The teacher forms the selection and sequence of the educational material presentation and explanation taking into consideration the presence of the category of non-equivalency, divergence of background knowledge and associative thinking. Working with Turkish students, it is important to take into account the ethno-cultural difference from our ethno – cultural picture of the world. The usage of multimedia and interactive learning technologies gives the teacher wide opportunities to take into account the group and individual peculiarities of each student: memory, temperament and logic [1].

Typical difficulties and mistakes that Turkish students encounter during Russian language studying have been analysed in our investigation.

Special attention is paid to the learning motivation, as one of the most important stimulus of Turkish students' interest increasing, aimed at the result of successful educational process achieving and speech competence formation [2].

The authors emphasize the necessity to create methods of student's cognitive activity organizing, to choose the most effective method in each situation. Thus, a number of factors such as the knowledge content, included in language material, the context of learning situation, the features of cognitive and speech activity and personal characteristics of the teacher and students, should be taken into consideration. It should be mentioned, that it is impossible to select the method of material giving, which is the most effective. Methods differ according to the character of the teacher's organizing activity and the way of the student's cognitive activity organizing. Due to the source of knowledge, the interactive, informative and communicative methods of teaching Russian as a foreign language are used. At the same time, you should not neglect the traditional methods of work: verbal, visual, practical, presenting and working out new educational material. Means of verbal methods realization are conversations and reports; visual – illustrations, tables, presentations and videos; practical- listening, dialogues and games. Each of these methods has wide possibilities to attract students' attention. Active methods involve students in learning activities along with the teacher.

Key words: motivation of learning success, speech categories, acoustic and articulation base, morphological differences of Russian and Turkish languages, Turkism, internationalisms.